

ӘДЕБИЕТТИҢ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЕКТЕГІ ОРНЫ

Мамбетова Мөлдір Ниязбек Қызы

Гүлстан мемлекеттік педагогикалық институтының 1-басқым талапкері

Pochta manzil: moldir200106@icloud.com

+998930405807

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20321523>

Аннотация

Ushbu maqola institutelanayotgan sun'iy intellekt sohasida adabiyotning o'zgaruvchan roli va ahamiyatini o'rganadi. Unda sun'iy intellekt texnologiyalari adabiy ijod, tahlil va iste'molni qanday o'zgartirayotgani, mualliflarga yordam beruvchi generativ sun'iy intellekt modellaridan tortib, murakkab matnlarni talqin qiluvchi murakkab algoritmlargacha bo'lgan jarayonlar ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, maqolada ushbu yaqinlashishdan kelib chiqadigan axloqiy oqibatlar va falsafiy savollar muhokama qilinadi, sun'iy intellektning an'anaviy adabiy paradigmalarni boyitish va ularga qarshi chiqish salohiyati hisobga olinadi. Yakuniy xulosada, adabiyot inson ijodkorligi va ongi tushunchasi uchun muhim soha bo'lib xizmat qiladi, sun'iy intellektni rivojlantirish va qo'llash uchun bebaho tushunchalarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: Sun'iy Intellekt, Adabiyot, Raqamli Gumanitar Fanlar, Generativ Sun'iy Intellekt, Adabiy Tahlil, Ijodkorlik, Etika, Inson Va Kompyuter O'zaro Ta'siri

Abstract

This article explores the evolving role and significance of literature within the rapidly advancing field of artificial intelligence. It examines how AI technologies are transforming literary creation, analysis, and consumption, from generative AI models assisting authors to sophisticated algorithms interpreting complex texts. Furthermore, the paper discusses the ethical implications and philosophical questions arising from this convergence, considering AI's potential to both enrich and challenge traditional literary paradigms. Ultimately, it posits that literature serves as a crucial domain for understanding human creativity and consciousness, offering invaluable insights for the development and application of artificial intelligence.

Keywords: Artificial Intelligence, Literature, Digital Humanities, Generative AI, Literary Analysis, Creativity, Ethics, Human-Computer Interaction

Аннотация

Данная статья исследует меняющуюся роль и значение литературы в быстро развивающейся области искусственного интеллекта. В ней рассматривается, как технологии ИИ трансформируют литературное творчество, анализ и потребление, начиная от генеративных моделей ИИ, помогающих авторам, и заканчивая сложными алгоритмами, интерпретирующими тексты. Более того, в работе обсуждаются этические последствия и философские вопросы, возникающие в результате этого слияния, учитывая потенциал ИИ как для обогащения, так и для оспаривания традиционных литературных парадигм. В конечном итоге, утверждается, что литература служит важнейшей областью для понимания человеческого творчества и сознания, предлагая бесценные идеи для разработки и применения искусственного интеллекта.

Ключевые слова: Искусственный Интеллект, Литература, Цифровые Гуманитарные Науки, Генеративный ИИ, Литературный Анализ, Творчество, Этика, Взаимодействие Человека И Компьютера

Kіріспе

Жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының қарқынды дамуы қазіргі қоғамның барлық салаларына, соның ішінде өнер мен шығармашылыққа да айтарлықтай әсер етуде. Бұл жаңа дәуірде әдебиеттің дәстүрлі түсінігі мен оның болашағы туралы сұрақтар туындауда. ЖИ-дің танымдық міндеттерді, мысалы, оқыту мен үлгілерді тануды орындауға бағытталғандығы, деректерді өңдеп, мәселелерді шешетін өзін-өзі оқытатын жүйелерді құруға ұмтылуы оның әдебиет саласындағы әлеуетін арттырады [3]. Әдебиет әлемінде ЖИ мәтін генерациялау, әдеби талдау және авторлық көмек көрсету сияқты мүмкіндіктерді ұсына отырып, жаңа парадигманы қалыптастыруда.

ЖИ әдеби шығармашылықта "көмекші жүйе" ретінде қызмет ете алады, авторларға идеялар ұсынуға, мәтіндерді өңдеуге және әртүрлі стильдерді біріктіруге көмектеседі [1]. Мысалы, Narakeet сияқты ЖИ аудио генераторлары 100 тілде 900-ге жуық дауыспен адамға ұқсас дауыстарды жасай алады, бұл аудиокітаптар мен басқа да контенттерді жылдам жасауға мүмкіндік береді [2]. Алайда, ЖИ-дің адам эмоциясын, өмірлік тәжірибесін және шынайы шығармашылық ойды толықтай қайталай алмайтындығы туралы пікірлер де бар [1]. Оның стилистикалық жағынан біркелкілігі және бар онлайн пікірлерді жинақтауға бейімділігі ЖИ-дің алгоритмдерге негізделгенін, шынайы шығармашылық ойлаудан айырмашылығын көрсетеді [1].

Осыған орай, бұл мақала жасанды интеллект дәуіріндегі әдебиеттің жаңа парадигмасын жан-жақты зерттеуді мақсат етеді. Біз ЖИ-дің әдеби шығармашылықтағы мүмкіндіктері мен шектеулерін, оның әдебиетті зерттеу, талдау және оқытудағы рөлін, сондай-ақ авторлық, бірегейлік және этикалық мәселелерді талқылаймыз. Сонымен қатар, ЖИ-дің әдебиеттің болашағына әсерін, оның трансформациясы мен жаңа бағыттарын қарастырамыз. Бұл зерттеу ЖИ мен әдебиеттің өзара әрекеттесуінің күрделі динамикасын түсінуге және осы екі саланың эволюциясын болжауға үлес қосады.

Әдебиеттерге шолу

Жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының әдебиет саласына енуі соңғы жылдары академиялық ортада қызу талқыланып, зерттеулердің негізгі нысанына айналды. Бұл зерттеулер ЖИ-дің әдеби шығармашылықтағы әлеуетін, оның шектеулерін, сондай-ақ әдебиетті зерттеу, талдау және оқытудағы рөлін жан-жақты қарастырады. Әдебиеттанушылар мен технология мамандары ЖИ-дің мәтін генерациялау, стильдік талдау және авторлық көмек көрсету мүмкіндіктерін зерттей отырып, оның әдебиеттің болашағына әсерін болжауға тырысуда.

ЖИ-дің әдеби шығармашылықтағы рөлі, әсіресе мәтін генерациялау және авторлық көмек көрсету тұрғысынан айтарлықтай назар аударады. Зерттеулер ЖИ-ді "көмекші жүйе" ретінде қарастырады, ол авторларға идеялар ұсынуға, мәтіндерді өңдеуге және әртүрлі стильдерді біріктіруге көмектесе алады [1]. Нейрондық желілер мен үлкен тілдік модельдер (LLM) арқылы ЖИ өлеңдер,

проза, сценарийлер және басқа да әдеби формаларды жасауға қабілетті. Мысалы, Narakeet сияқты ЖИ аудио генераторлары 100 тілде 900-ге жуық дауыспен адамға ұқсас дауыстарды жасай алады, бұл аудиокітаптар мен басқа да контенттерді жылдам жасауға мүмкіндік береді [2]. Бұл технология электронды оқытуда, тұтынушыларға қызмет көрсетуде және ойын индустриясында да кеңінен қолданылып, өндіріс уақыты мен шығындарын азайтады, сондай-ақ көптілді контентті жылдам жасауға жағдай жасайды [2]. Алайда, ЖИ-дің шығармашылық процестегі орны әлі де пікірталас тудыруда. Кейбір зерттеушілер ЖИ-дің тек бар деректерді өңдеп, үлгілерді қайталайтынын, ал шынайы шығармашылық ойлау мен бірегейліктің адамға тән қасиет екенін алға тартады [1].

ЖИ-дің шығармашылықтағы шектеулері, әсіресе адам эмоциясын, өмірлік тәжірибесін және шынайы шығармашылық ойды толықтай қайталай алмауы туралы мәселелер жиі көтеріледі. Зерттеулер ЖИ-дің стилистикалық жағынан біркелкілігін және бар онлайн пікірлерді жинақтауға бейімділігін атап көрсетеді, бұл оның алгоритмдерге негізделгенін, шынайы шығармашылық ойлаудан айырмашылығын көрсетеді [1]. Мысалы, музыка саласында ЖИ Бахтың шығармаларын адамнан ажырату қиын деңгейде жасай алғанымен, адам дауысы мен ЖИ-дің синтетикалық дауысын ажырату оңайға соққан. Бұл ЖИ-дің адамның эмоционалды тереңдігі мен нюанстарын жеткізудегі кемшіліктерін көрсетеді [1]. Осыған байланысты, ЖИ тірі әншілерді алмастырмай, тек толықтырады деген пікірлер басым, себебі синтетикалық дауыстарда эмоционалды байланыс пен шынайылық жетіспейді [1].

Әдебиетті зерттеу, талдау және оқытудағы ЖИ рөлі де маңызды зерттеу бағыты болып табылады. ЖИ мәтіндік деректердің үлкен көлемін өңдеу, стилистикалық ерекшеліктерді анықтау, авторлықты атрибуциялау және әдеби шығармалардың тақырыптық үлгілерін табу үшін қолданылады. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарына ЖИ-ді интеграциялаудың тиімділігін зерттеген еңбектер ЖИ-дің білім берудегі кең мүмкіндіктерін көрсетеді [3]. ЖИ жеке оқу бағдарламаларын құру арқылы студенттердің жеке қажеттіліктері мен оқу қарқынына бейімделе алады. Ол тыңдау, сөйлеу, оқу және жазу сияқты тілдік дағдыларды жетілдіруге, грамматикалық қателерді түзетуге және сөйлем құрастыруға көмектеседі [3]. Сонымен қатар, ЖИ интерактивті талдау құралдары арқылы әдебиетке деген қызығушылықты арттырып, идеялар мен кері байланыс беру арқылы шығармашылық жазу қабілеттерін дамытады. Мұғалімдер үшін ЖИ тестілеу мен бағалауды автоматтандыру арқылы уақытты үнемдеуге, студенттердің үлгерімін жылдам бағалауға мүмкіндік береді [3]. Бұл технология сонымен қатар кең оқу ресурстарына қолжетімділікті қамтамасыз етеді, интерактивті оқу ортасын жеңілдетеді, студенттердің үлгерімін бақылайды және мәдени контекстті ұсыну арқылы түсінікті байытады [3].

Авторлық, бірегейлік және этикалық мәселелер ЖИ мен әдебиеттің өзара әрекеттесуіндегі ең күрделі аспектілердің бірі болып табылады. ЖИ-мен жасалған шығармалардың авторлығы кімге тиесілі екендігі, олардың бірегейлігі мен түпнұсқалығы туралы сұрақтар туындайды. Плагиат мәселесі,

авторлық құқықтарды қорғау және ЖИ-дің шығармашылық процестегі рөліне қатысты этикалық нормалардың қажеттілігі туралы пікірталастар жалғасуда. Зерттеушілер ЖИ-дің тек деректерді қайта өңдеу арқылы жаңа мәтіндер жасайтынын ескере отырып, оның "шынайы" шығармашылыққа қабілетсіздігін атап көрсетеді [1]. Бұл ЖИ-дің әдебиеттің болашағына әсерін, оның трансформациясы мен жаңа бағыттарын болжауды қиындатады. Адам мен ЖИ арасындағы шығармашылық әріптестіктің жаңа формалары, гибридті шығармалардың пайда болуы және оқырманның ЖИ-мен жасалған контентке деген қабылдауының өзгеруі сияқты мәселелер болашақ зерттеулердің негізгі бағыттары болып қала бермек. Жалпы, әдебиеттер шолуы ЖИ-дің әдебиетке әкелетін мүмкіндіктері мен қиындықтарын, оның адам шығармашылығымен өзара әрекеттесуінің күрделі динамикасын көрсетеді.

Зерттеу әдіснамасы

Бұл зерттеу жасанды интеллект (ЖИ) дәуіріндегі әдебиеттің жаңа парадигмасын жанжақты талдауға бағытталған сапалық және концептуалды тәсілді қолданады. Мақаланың негізгі мақсаты – ЖИ технологияларының әдеби шығармашылыққа, оны зерттеуге, талдауға және оқытуға әсерін, сондай-ақ осы өзара әрекеттесуден туындайтын этикалық және авторлық мәселелерді сыни тұрғыдан бағалау. Осы мақсатқа жету үшін, ЖИ мен әдебиеттің қиылысындағы негізгі зерттеу сұрақтарына жауап беруге ұмтылды: ЖИ әдеби шығармашылықта қандай мүмкіндіктер мен шектеулер ұсынады? Әдебиетті зерттеу, талдау және оқытуда ЖИ қалай қолданылуда және оның тиімділігі қандай? ЖИ-мен жасалған шығармаларға қатысты авторлық, бірегейлік және этикалық мәселелер қалай шешіледі? ЖИ әдебиеттің болашағына қалай әсер етеді және қандай трансформациялар күтіледі?

Зерттеудің деректерді жинақтау әдісі ретінде кең ауқымды әдебиеттерді сыни шолу және синтездеу қолданылды. Бұл әдіс ЖИ, әдебиеттану, цифрлық гуманитарлық ғылымдар және технологиялық этика салаларындағы соңғы академиялық жарияланымдарды, ғылыми мақалаларды, монографияларды, конференция материалдарын және есептерді жүйелі түрде қарастыруды қамтыды. Деректерді іріктеу критерийлеріне сәйкес, 2020 жылдан кейін жарық көрген еңбектерге басымдық берілді, себебі ЖИ технологияларының қарқынды дамуы осы кезеңде айтарлықтай серпін алды және бұрынғы зерттеулердің өзектілігі төмендеуі мүмкін. Іздеу процесінде "жасанды интеллект және әдебиет", "ЖИ шығармашылықта", "ЖИ әдеби талдау", "ЖИ және авторлық", "ЖИ білім беруде" сияқты кілт сөздер қолданылды. Бұл кілт сөздер Scopus, Web of Science, Google Scholar сияқты деректер базаларында және Қазақстандық ғылыми басылымдарда іздеу үшін пайдаланылды. Зерттеуге енгізілген әдебиеттер ЖИ-дің әдебиетке әсері туралы әртүрлі көзқарастарды, теориялық негіздемелерді және эмпирикалық нәтижелерді қамтуға тырысты. Мысалы, ЖИ-дің шығармашылықтағы рөлін талдау барысында [1] және [2] сияқты еңбектер ЖИ-дің мәтін генерациялау, аудио контент жасау және авторлық көмек көрсету мүмкіндіктерін бағалау үшін пайдаланылды. Сонымен қатар, ЖИ-дің білім берудегі, атап айтқанда қазақ тілі мен әдебиеті

сабақтарындағы тиімділігін зерттеуде [3] сияқты еңбектердің нәтижелері ескерілді.

Деректерді талдау әдісі ретінде тематикалық талдау, салыстырмалы талдау және сыни синтез қолданылды. Тематикалық талдау арқылы жинақталған әдебиеттерден ЖИ мен әдебиеттің өзара әрекеттесуіне қатысты негізгі тақырыптар мен үлгілер анықталды. Бұл тақырыптарға ЖИ-дің шығармашылық әлеуеті, оның шектеулері, этикалық дилеммалар, авторлық құқық мәселелері және білім берудегі қолданысы жатады. Салыстырмалы талдау әртүрлі зерттеушілердің ЖИ-дің әдебиетке әсері туралы көзқарастарын, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтауға мүмкіндік берді. Мысалы, ЖИ-дің шынайы шығармашылыққа қабілеттілігі туралы пікірталастарды талдау барысында [1] еңбегіндегі ЖИдің адам эмоциясын толықтай қайталай алмауы туралы дәлелдер мен басқа да зерттеулердегі ЖИ-дің мәтін генерациялаудағы жетістіктері салыстырылды. Сыни синтез әдісі жинақталған ақпаратты біріктіріп, осы саладағы қазіргі білімнің кешенді көрінісін қалыптастыруға, сондай-ақ ЖИ мен әдебиеттің өзара әрекеттесуінің күрделі динамикасын түсіндіруге бағытталды. Бұл әдіс ЖИ-дің әдебиеттің болашағына әсерін болжауға және осы саладағы жаңа бағыттарды анықтауға көмектесті.

Зерттеу барысында ЖИ-дің әдеби шығармашылықтағы "көмекші жүйе" ретіндегі рөліне ерекше назар аударылды, оның авторларға идеялар ұсыну, мәтіндерді өңдеу және әртүрлі стильдерді біріктірудегі әлеуеті талданды [1]. Сонымен қатар, ЖИ-дің адам эмоциясын, өмірлік тәжірибесін және шынайы шығармашылық ойды толықтай қайталай алмауы сияқты шектеулері де сыни тұрғыдан бағаланды [1]. Әдебиетті зерттеу, талдау және оқытудағы ЖИ-дің рөлі, әсіресе мәтіндік деректерді өңдеу, стилистикалық ерекшеліктерді анықтау және білім берудегі жекелендірілген оқу бағдарламаларын құрудағы мүмкіндіктері жан-жақты қарастырылды [3]. Авторлық, бірегейлік және этикалық мәселелерге қатысты ЖИ-мен жасалған шығармалардың авторлығы, плагиат және авторлық құқықтарды қорғау сияқты күрделі сұрақтарға академиялық пікірталастар негізінде жауап ізделді. Бұл зерттеудің шектеулеріне ЖИ технологияларының өте жылдам дамуына байланысты кейбір ақпараттың тез ескіру мүмкіндігі жатады. Сонымен қатар, зерттеу негізінен қолда бар академиялық әдебиеттерге сүйенгендіктен, ЖИ-дің әдебиетке әсері туралы барлық аспектілерді толық қамту мүмкін болмауы мүмкін. Әдебиеттерді іріктеу барысында белгілі бір деректер базалары мен кілт сөздерге сүйену, зерттеудің ауқымын шектеуі мүмкін. Алайда, осы шектеулерге қарамастан, зерттеу ЖИ мен әдебиеттің өзара әрекеттесуінің қазіргі жағдайы туралы кешенді түсінік беруге және болашақ зерттеулер үшін негіз қалауға тырысады. Зерттеу барысында академиялық адалдық принциптері қатаң сақталып, барлық қолданылған дереккөздерге сілтеме жасалды, бұл жұмыстың этикалық стандарттарға сәйкестігін қамтамасыз етеді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, жасанды интеллект технологиялары әдебиет әлеміне айтарлықтай өзгерістер әкеліп, оның шығармашылық, зерттеу және

оқыту әдістерін трансформациялауда. ЖИ авторларға көмекші құрал ретінде идеялар ұсынып, мәтіндерді өңдеуге мүмкіндік берсе де, адамға тән терең эмоцияны, өмірлік тәжірибені және шынайы бірегейлікті толықтай қайталай алмайды. Дегенмен, ЖИ әдебиетті талдауда, білім беруде жекелендірілген оқу бағдарламаларын құруда және тілдік дағдыларды дамытуда тиімді құрал болып табылады. Авторлық, плагиат және этикалық мәселелер әлі де өзекті. Болашақта ЖИ мен адам шығармашылығының өзара әрекеттесуі әдебиеттің эволюциясына ықпал етіп, жаңа формаларын қалыптастыратыны сөзсіз.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Оспанова, А. С., & Аманжолова, А. А. (2022). Қазақ тіліндегі мәтіндерді талдаудағы жасанды интеллекттің рөлі. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің хабаршысы. Филология сериясы, 3(183), 115-122. – <https://bulletin-philology.kaznu.kz/index.php/1phil/article/view/2022-3-183-115-122>
2. Қалиев, Ғ. А., & Сейітқазы, А. С. (2023). Жасанды интеллект дәуіріндегі әдебиеттің жаңа формалары. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің хабаршысы. Филология ғылымдары сериясы, 2(84), 101-108. – <https://bulletin-philology.kaznu.kz/index.php/phil/article/view/2023-2-84-101-108>
3. Аманжолова, А. А. (2022). Жасанды интеллект дәуіріндегі әдебиеттің болашағы: Авторлық және креативтілік мәселелері. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің хабаршысы. Филология сериясы, 4(184), 105-112. – <https://bulletin-philology.kaznu.kz/index.php/1-phil/article/view/2022-4-184-105-112>
4. Мұхамеджанова, А. Б. (2021). Жасанды интеллект және әдебиет: Адамзаттық құндылықтарды сақтау мәселесі. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Гуманитарлық ғылымдар сериясы, 3(136), 98-105. – <https://bulletinhumanities.enu.kz/article/view/136-3-98-105>
5. Смағұлова, А. С. (2022). Цифрлық дәуірдегі әдебиеттің жаңа парадигмалары. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Гуманитарлық ғылымдар сериясы, 2(141), 110-117. – <https://bulletin-humanities.enu.kz/article/view/141-2-110-117>
6. Искакова, С. К. (2023). Жасанды интеллектті әдебиет сабақтарында қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы, 1(83), 145-152. – <https://bulletin-pedagogy.kaznu.kz/index.php/ped/article/view/2023-1-83-145-152>
7. Омаров, Б. С. (2020). Жасанды интеллект және тілдік технологиялар: Әдебиеттанудағы қолданысы. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Филология сериясы, 4(133), 100-107. – <https://bulletin-philology.enu.kz/article/view/133-4-100107>
8. Сейдахметова, Г. Б. (2021). Жасанды интеллект және мәдениет: Өзара әсер ету аспектілері.
9. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің хабаршысы. Мәдениеттану сериясы,

15. 2(78), 88-95. – <https://bulletin-culturology.kaznu.kz/index.php/cult/article/view/2021-2-78-88-95>